

Аналіз майбутньої автобіографії дав змогу зробити висновок, що позитивне ставлення до себе спостерігається у 48% досліджуваних юнацького віку, негативне - 11%, невизначене ставлення - 15%, 26% - не розкривають свого ставлення до власної особистості.

Отже, в процесі написання автобіографії, особистість визначає не лише етапи свого життєвого шляху, але й зміст процесу періодизації, тобто, розкриваються події, які людина сприймає як частину власного життя. Але нейтральне та невизначене ставлення до подій власного життя, на нашу думку, перешкоджає рефлексії важливих моментів свого розвитку.

Література

1. *Абрамова Г.С.* Возрастная психология: Уч. пособие. – М.–Екатеринбург.: Академ. проект, деловая книга, 2000.
2. *Выготский Л.С.* Проблемы возраста // Возрастная и педагогическая психология: Хрестоматия / Сост.: Н.В.Дубовина, А.М.Прихожан, В.В.Зацепин. – М.: Изд. центр «Академия», 2003. – с.11-18.
3. *Життєві кризи особистості.* Науково-метод. посібник / Л.В.Сохань, І.Г.Єрмаков, В.М.Доній / Інст. змісту і методів навчання. – К., 1998. Ч.1.- Ч.2.
4. *Титаренко Т., Панок В.* Старший шкільний вік: рефлексія, самовизначення, вибір професії, життєві плани // Основи практичної психології. – К.: Либідь, 1999. – С.440-446.
5. *Челелева Н. В.* Життєва ситуація особистості // Основи практичної психології/ В. Панок, Т. Титаренко, Н. Челелева К..Либідь 1999. С.
6. *Челелева Н. В.* Нарратив как средство интерпретации личного опыта// Психология на перетині тисячоліть. – К.. Гнозис 1999.

Статья является эмпирическим исследованием особенностей осознания жизненного опыта в юношеском возрасте. Проведен анализ литературных источников относительно определения понятия опыт и особенностей осознания его в юношеском возрасте. Определены особенности осознания личности путем использования методов автобиография и «Будущая биография».

The article is empiric research of features of awareness of vital experience in youth age. The analysis of literary sources is conducted in relation to determination of concept experience and features of awareness of him in youth age. Determination of feature of awareness of personality by the use of methods autobiography and «Future biography».

©2012 р.

А. В. Репецька (м. Запоріжжя)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ ЯК ВИДУ ОСОБИСТІСНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Постановка проблеми. Розвиток особистості, здатної до усвідомлення й реалізації власних потенціалів, соціально стійкої і мобільної одночасно, ґрунтується, в першу чергу, на усвідомленні суб'єктом себе та власних індивідуальних особливостей, свого внутрішнього світу. Це виражається в розвитку особистісної рефлексії.

Дослідження проблеми рефлексії було започатковано в наукових працях таких видатних психологів як Б.Г.Ананьєв, Л.С.Виготський, В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, С.Л.Рубінштейн та ін. Згодом ця проблема набула розвитку у розробках Н.І.Гуткіної, А.З.Зака, І.М.Семенова, С.Ю.Степанова, Г.П.Щедровицького, А.В.Карпова, що призвело до створення нового напрямку – рефлексивної психології. Українська психологічна наука має незаперечні здобутки у цьому напрямку досліджень, що представлено у працях М.Й.Боришевського, С.Д.Максименка, І.П.Манюхи, Ю.І.Машбиця, М.В.Савчина, Н.А.Тертичної, Т.Д.Щербан, В.І.Юрченко, Т.С.Яценко та інших. Останнім часом з'явилися дослідження, безпосередньо присвячені проблемі рефлексії в процесі професійного самовизначення особистості та її розвитку на різних вікових етапах (М.Ю.Варбан, О.В.Вітківська, О.М.Ігнатівич, М.Келесі, Н.І.Пов'якель, М.І.Найдьонов, Л.А.Найдьонова, Ю.А. Репецький, В.А.Семиченко, О.Б.Старовойтенко, Т.М.Яблонська та інші).

На сьогодні в психології виділяються такі основні аспекти дослідження рефлексії як феномену:

1. З погляду кооперативного аспекту рефлексія трактується як «вивільнення» суб'єкта із процесу діяльності, як його «вихід» у зовнішню позицію стосовно неї. Природно, що при такому підході акцент ставиться на результати рефлексування, а не на процесуальні моменти прояву цього механізму (Алексєєв Н.Г., Неверкович С.Д., Фляков В. В., Сазонов Б.В., Тюков О.О., Щедровицький Г.П., Глячков І.Д. й ін.) [1]. Психологічні знання про кооперативний аспект рефлексії забезпечують, зокрема, проектування колективної діяльності з урахуванням необхідності координації професійних позицій і групових ролей суб'єктів, а головне - кооперації їхніх спільних дій.

2. У ракурсі комунікативного аспекту рефлексія трактується як істотна складова розвинутого спілкування й міжособистісного сприйняття, що характеризується О.О. Бодальовим як специфічна якість пізнання людини людиною (О.О.Бодальов, Г.М.Андрєєва, Г.С.Сухобська, В.М.Козієв, А.П.Сопіков, Берлянд І.Є., Коломинський Я.Л., Лефевр В. А. , Найдьонов М.І., Найдьонова Л.А., Петровський О.В., Петровська Л.О. й ін.) [2].

3. Особистісний аспект рефлексії (Н.І. Гуткіна, О.Р. Новікова, І.М. Семенов, С.Ю. Степанов, А.Б. Холмогорова, В.Д. Зарецький, О.Бандура, Б.В.Зейгарнік, Є.І.Ісаєв, І.С.Кон, Є.С.Мазур, І.М.Семенов, В.І.Слободчиков, С.Ю.Степанов, І.І.Чеснокова, Ф.Є. Василюк, Ю.М. Орлов, Т.А. Сімакова, Г.Н. Траїлін, Б.В. Хаяйнен, R.Kluve, J.Piaget, J.Redford й ін.) припускає її розуміння як процесу переосмислення, як механізму «не тільки диференціації в кожному розвинутому й унікально людському «я» його різних підструктур, але й інтерпретації «я» у неповторну цілісність ...» [13]. Об'єктом

особистісної рефлексії є сама особистість, що пізнає, її властивості і якості, поведінкові характеристики, система відношення до інших. Предметом рефлексії стає особистість у таких її проявах як мотиваційна, ціннісно-смилова, емоційна сфери.

4. Інтелектуальний аспект розробки проблематики рефлексії розглядає рефлексію як усвідомлення підстав і засобів розумових дій (П. Я. Гальперін). Більшість наукових публікацій орієнтовані саме на контекст вивчення когнітивних процесів (Н.Г. Алексєєв, В.В. Давидов, Л.П. Гурова, А.З. Задо й ін.). При цьому В.В. Давидов (1971) визначає рефлексію як уміння суб'єкта «виділяти, аналізувати й співвідносити із предметною ситуацією власні дії» [2].

У розробленій І.М. Семеновим і С.Ю. Степановим (1990) схемі рефлексивно-інноваційного процесу враховуються три плани розумової активності: змістовний, мовний і смисловий. Змістовний план відповідає інтелектуальній рефлексії, смисловий - особистісній, а одночасне функціонування й розвиток (функціоналгенез) інтелектуальної та особистісної рефлексії спричиняється виникненням нового інтелектуально-особистісного смислового змісту, що знімає основні протиріччя розумового пошуку й перебудовує всю його організацію в процесі перетворення відображуваних змістів проблемно-конфліктної ситуації [1].

Інакше кажучи, інтелектуальна й особистісна рефлексії, функціонуючи спільно, визначають знаходження суб'єктом конструктивних варіантів рішення проблемної ситуації, однак у кожного із цих видів рефлексії проявляються власні специфічні особливості.

5. Екзистенціальний аспект - розуміння цього аспекту на сьогоднішній день неоднозначно. Так, Анікіна В.Г. відзначає, що екзистенціальна рефлексія - складний багаторівневий процес усвідомлення, переосмислення й корекції людиною свого цілісного образу, підстав особистісного буття (екзистенціальних змістів), суперечливості існування в просторі суб'єктивного розвитку [2].

Розвиток психології як науки супроводжується її постійним прагненням зробити предметом свого вивчення явища, відомі й пережиті на рівні повсякденного досвіду, зафіксовані в різних формах у культурі. До таких явищ можна віднести і все те, що пов'язано з пошуком і знаходженням людиною змісту свого життя, тобто з екзистенціальною активністю. Що стосується вітчизняної психології, то екзистенціальна активність стала предметом спеціального вивчення тільки порівняно недавно. Сьогодні немає єдиної думки із приводу змісту самого поняття «смысл життя», немає чіткого розуміння того, яку роль відіграє смысл життя в регуляції життєдіяльності особистості, як відбувається процес пошуку й знаходження смислу життя, які психологічні механізми цього процесу.

Таким чином, на сьогодні існує термінологічна невизначеність самого поняття "рефлексія", поки ще не вироблена єдина точка зору на види рефлексії, не повною мірою виявлені діючі механізми та фактори, що забезпечують продуктивне функціонування та розвиток рефлексії.

Мета статті – на основі теоретичного аналізу підходів до розуміння рефлексії в сучасній психологічній науці визначити сутність екзистенціальної рефлексії як специфічного виду особистісної рефлексії та окреслити основні її функції.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням наукових результатів. У закордонній психології фактично не сформувалася будь-скільки цілісна й послідовна традиція вивчення рефлексії як психологічного явища. Разом з тим, західні дослідники, якщо не використовують поняття рефлексії прямо, то фактично мають її на увазі як важливий компонент у своїх психологічних моделях і пояснювальних схемах. Наприклад, структуралізм, функціоналізм, біхевіоризм, гештальтпсихологія - орієнтовані на природознавчий підхід і фактично заперечують поняття рефлексії, вважаючи його конструктом, непотрібним для пояснення психічних явищ.

Гуманістична психологія, когнітивна психологія й інші не відмовляються від поняття рефлексії, але рідко використовують його як пояснювальне поняття. Так, Ж.Піаже вважає, що рефлексія - логічний процес, що характеризується знанням про необхідний зв'язок між об'єктом і впливом на нього, що надалі концептуалізується в поняття [9].

У рамках етогенетичного підходу (Р.Харре, М.Аргайл й ін.) рефлексія розглядається як особлива активність, що дозволяє робити процедуру усвідомлення й регуляції цілеспрямованих дій особистості в ситуації.

Р.Харре розглядає рефлексію як "магічний дарунок", здатність до самопізнання й саморегуляції, породжувани людським спілкуванням, і як самоусвідомлення, що проявляється в таких рефлексивних процесах як самоспостереження і саморегуляція. При цьому процес самоусвідомлення охоплює як самоусвідомлення самого себе (своїх особливостей, здатностей, можливостей, мотивів, бажань, інтересів й ін.), так і усвідомлення ситуацій, у яких ці властивості, риси актуалізуються [6].

У вітчизняній психології сформувалося 4 підходи, в яких рефлексія є предметом спеціального психологічного дослідження:

- системно-діяльнісний підхід (Лефевр, Щедровицький Г.П);
- практиологічна концепція рефлексики (Анікіна В.Г., Семенов І.М., Степанов С.Ю);
- метакогнітивний підхід (у новому трактуванні - структурно-поліпроцесуальна парадигма) (Карлов О.В);
- суб'єктно-діяльнісний підхід (Рубінштейн С. Л., К.О. Абульханова-Славська, В.О. Татенко, О.Б. Старовойтенко).

У самому широкому змісті, рефлексія визначається як осмислення людиною передумов, закономірностей і механізмів власної діяльності, соціального та індивідуального способу існування. А механізм рефлексії розуміється як переосмислення й перебудова суб'єктом змістів своєї свідомості, своєї діяльності, спілкування, тобто свого поведіння як цілісного відношення до навколишнього світу. Важливим є і те, що процес осмислення й переосмислення особистістю власного досвіду виникає в ситуації утруднення та спрямований на подолання цього утруднення. Тому подальша диференціація й конкретизація концептуальних уявлень про рефлексію, у тому числі й виявлення сутності екзистенціальної рефлексії, можливо по трьох підставах:

- характер, модальність досвіду особистості, що є об'єктом рефлексії;
- характер ситуації утруднення;

- механізми, які забезпечують зміни й перебудову досвіду особистості.

Спільним для зазначених підходів можна вважати тлумачення рефлексії як фундаментальної здатності особистості перебувати у безпосередньому відношенні до власної свідомості, мислення, умов і способів здійснення життєдіяльності. Це положення є важливим для нашого дослідження.

Феноменологічно рефлексія проявляє себе як пошук ключових точок відліку у вчинках, діяльності та житті. Найбільш завершений вигляд ця практика набула у філософській традиції екзистенціалізму. Філософський словник пропонує наступне визначення: «Екзистенція (від лат. *exsistentia* - існування) - одне з основних понять екзистенціалізму, що означає спосіб буття людської особистості - являє собою те центральне ядро людського «Я», завдяки якому це останнє виступає не просто як окремих емпіричний індивід і не як «мислячий розум», тобто щось загальне (загальнолюдське), а саме як конкретна неповторна особистість. Одне з найважливіших визначень екзистенції - її необ'єктивованість...». [16, 532].

Екзистенція, як відзначає Орлов А.Б., припускає рефлексію, можливість і здатність людини вибирати. Екзистенція, на його думку, є відношення, вона відкрита як стосовно нематеріальної сфери цінностей і змістів, так і стосовно світу та до людей, з якими людина на рівні зустрічі, або екзистенціальної комунікації, може вступати у взаємодоповнюючі відносини [10].

С.Л. Рубінштейн по праву вважається засновником російської версії екзистенціальної психології життєвого шляху - психології людського буття. Ця галузь психологічної науки займається традиційними проблемами екзистенціальної психології, але з позицій суб'єктно-діяльнісного підходу.

Та поняття екзистенціальна рефлексія вперше було введено Семеновим І.М. (1990) в результаті диференціації різних типів рефлексії: інтелектуальної, особистісної, комунікативної, кооперативної, екзистенціальної, культуральної [2, 13; 15].

В дослідженнях Семенова І.М. та Г.І.Давидової самооцінки школярів в процесі їхньої рефлексивно-діалогічної взаємодії з вчителями, вперше виходячи з рефлексивно-екзистенціального підходу, була розроблена концептуальна модель та психотерапевтичні методи, що реалізують рефлексивну підтримку розвитку школярів в процесі освіти [14].

Надалі Анікіна В.Г. звертається до вивчення екзистенціальної рефлексії як до феноменологічно близького до особистісної рефлексії, але специфічного виду рефлексії, та відзначає, що екзистенціальна рефлексія - складний багаторівневий процес усвідомлення, переосмислення й корекції людиною свого цілісного образу, підстав особистісного буття (екзистенціальних змістів), суперечливості існування в просторі суб'єктивного розвитку [2]. Рефлексивно-психологічна модель екзистенціальної рефлексії, створена В.Г.Анікіною [1], враховує базисні процеси, у яких є присутньою й якими визначається екзистенціально-особистісна рефлексія, а саме: смислоусвідомлення, смислокорекція, смислоутворення цілісного образу «Я». Тому кожен етап вирішення індивідуально-екзистенціальних ситуацій можна співвіднести із цими базисними процесами, які здійснює екзистенціально - особистісна рефлексія.

Двоглазова М.Ю. у більш пізній роботі [6] визначає екзистенціальну рефлексію як інтегральне утворення, що складається із сукупності інтелектуальної, кооперативної, комунікативної, особистісної й регулятивної рефлексій. Автор вважає, що, актуалізуючись у проблемно-конфліктних ситуаціях, екзистенціальна рефлексія призводить до радикальної зміни «Я» як цілого, а після подолання проблем - знову диференціюється на попередні її типи рефлексивних процесів, але які вже протікають на основі функціональної структури особистості [6].

Бугерко Я. [4] виділяє смислову та духовно-екзистенціальну рефлексію і відносить ці різновиди відповідно до ціннісно-рефлексивного та духовно-креативного періодів розвивального процесу особистості.

Та ми вважаємо важливим моментом для дослідження екзистенціальної рефлексії розуміння динаміки смислових структур, тому що базовими рефлексивними об'єктами цього виду рефлексії є змісти та смисли. Відповідно до ідеї Л.С. Виготського, свідомість має смислову будову. Змісти вкорінені в бутті, істотними аспектами якого є людська діяльність і спілкування. Змісти не тільки вкорінені в бутті, але й опредмечуються в діях, у мові, у відображених і породжених образах, у метафорах, у символах, у міфах.

Хоча поняття особистісний зміст та екзистенціальний зміст не тотожні, і не всякий особистісний зміст є екзистенціальним, ми вважаємо за необхідне спиратися саме на концепцію особистісного змісту з метою прояснення сутності змісту екзистенціального. Це пов'язано, насамперед, з досить глибокою пропрацьованістю поняття особистісного змісту в рамках смислової концепції особистості (Д. О. Леонтьев). Підструктура, що конститує особистість - її смислова сфера - особливим образом організована сукупність смислових утворень (структур) і зв'язків між ними, що забезпечує смислову регуляцію цілісної життєдіяльності суб'єкта у всіх її аспектах [7, 126].

Братусь Б.С. вважає, що загальні смислові утворення (у випадку їхнього усвідомлення - цінності) є основними одиницями, що конституують особистість, екзистенціальними змістами, які визначають головні й відносно постійні ставлення людини до основних сфер життя - до світу, до інших людей і до самого себе. Також він обґрунтовує існування смислових утворень, які в ієрархії особистісних змістів відіграють особливу стрижневу роль - це екзистенціальні змісти, які визначають основи існування (буття) особистості - смисл життя, смерть, розвиток, цілісність, особистісна воля, духовність. Всі вони взаємодіють з особистісно-смисловими утвореннями (якості особистості, цінності, життєві принципи), опосередковано проявляючись в них. Братусь Б.С. вважає, що особистісні цінності - це усвідомлювані суб'єктом смисли життя [3].

Отже, екзистенціальні змісти - це загальні смислові утворення, які є основними одиницями, що конституують особистість і через які презентується самовідчуття існування особистості, відчуття її буття. Це відчуття не може бути фіксованим і статичним. Це скоріше смисловий процес. На сьогодні відомо три види смислових процесів:

- смислоутворення як перехід або перенесення змісту на новий носій;

- смислоусвідомлення, що представляє собою зміну змісту й більш широко - зміну напрямку смислоутворення за рахунок розширення контексту, який задає смисл;

- смислопобудова як внутрішня критична перебудова змісту при зіткненні з реальністю або іншим смисловим світом, що ставить під сумнів наявний зміст (Леонтьєв Д.О., 1999) [7].

Ці три види процесів являють собою малу або актуалгенетичну динаміку смислових утворень.

На нашу думку, екзистенціальна рефлексія відіграє ключову роль у процесах смислоутворення, смислоусвідомлення й смислопобудови, а феноменологічно це проявляється як пошук, знаходження й розробка екзистенціальних змістів різного ступеня спільності. Фактично це її основна функція.

Ситуацією утруднення, у якій запускається екзистенціальна рефлексія, є кардинальна (критична) життєва ситуація. Така ситуація - це не просто проблемно-конфліктна ситуація, а ситуація порушення ціннісно-смислової єдності особистості. Положення про сутність критичної життєвої ситуації та її ціннісно-смисловий вимір, як відомо, вперше цілісно було сформульовано Ф. Й. Василюком (1984) [5]. Порушення ціннісно-смислової єдності виражається, насамперед, у зміні характеру або якості (рівня) життєвих ставлень особистості, її самореалізації. Підстави буття особистості, основні координати й виміри її існування, функціонування й розвитку втрачають свою цінність. Іншими словами, наступає екзистенціальна криза, або криза основ існування особистості. Таким чином, екзистенціальна рефлексивна активність запускається критичною життєвою ситуацією й, в остаточному підсумку, спрямована на її вирішення або подолання [11].

Як вважають Семенов І.М., Репецький Ю.А., вирішення кардинальної життєвої ситуації відбувається шляхом знаходження особистістю своєї ціннісно-смислової єдності й феноменологічно проявляється через зміни уявлення про себе (образу Я) і ставлення до себе, свого самоставлення або змісту Я [11].

В.Г. Анікіна диференціює функціональні прояви екзистенціальної рефлексії з урахуванням рольового поділу даного механізму в процесі вирішення проблемно конфліктної ситуації (ПКС) і виділяє функції смислоорганізуючої складової механізму екзистенціально-особистісної рефлексії:

- занурення в смислове «поле» суб'єкта;
- побудова картини особистості суб'єкта за рахунок занурення в смислове поле;
- виявлення опорних особистісних змістів і смислових зв'язків, необхідних для вирішення ПКС;
- здійснення розширення смислового поля суб'єкта, тобто впровадження в ієрархію особистісних змістів нових смислових утворень, що з'явилися в процесі вирішення ПКС;
- вирішення «внутрішніх конфліктів», тобто усвідомлення нових змістів і смислових зв'язків, що з'являються в процесі зіткнення протилежних, неоднозначних змістів з метою їхнього творчого перетворення [2].

Однак, можливий і інший варіант руху в вирішенні ситуації: він починається з усвідомлення змісту ситуації й співвіднесення його з особистісними змістами. При цьому здійснюється оцінка «складності» ситуації для суб'єкта (рефлексивний процес). І тут знов-таки може виникнути зупинка в рішенні й вихід із процесу вирішення ситуації зі стандартними «рішеннями» (перший рівень) або звертання до якісно іншого рефлексивного процесу - «побудови картини особистості» й «пошуку опорних змістів» для вирішення ситуації, завдяки рефлексивному зануренню в особистісне смислове поле й рефлексивну побудову передбачуваного стану. При цьому відбувається рефлексивна «оцінка закінчення ситуації» і суб'єкт може припинити процес вирішення ситуації (другий рівень).

Якщо задоволеності результатами вирішення ситуації все-таки немає (а це може бути з різних причин, одна з яких - неможливість співвіднести особистісні змісти зі змістами ПКС), то знову відбувається «оцінка ситуації» і можливий початок процесу рефлексивного пошуку інших змістів (тобто змістів за межами усвідомлення їх суб'єктом як, наприклад особистісні, батьківські змісти, змісти почерпнуті в книгах). Здійснення даного процесу й пошук вирішення ситуації закінчується знову «рефлексивною оцінкою ситуації» (третій рівень). Може відбутися рефлексивна оцінка ситуації й перехід до якісно іншого рефлексивного процесу, а саме - може відбутися здійснення функції «розширення ситуації». При цьому відбувається поглиблення розгляду ситуації й особистості в ній, пошук суб'єктом нових граней розуміння сформованої ситуації, усвідомлення своїх неактуалізованих змістів за рахунок інтелектуально-рефлексивної побудови нових умов у ситуації та індивідуально-рефлексивній побудові нових особистісних позицій. Відбувається пошук вирішення ситуації й наступна рефлексивна «оцінка закінчення ситуації». Далі можливий вихід із ситуації (рівень четвертий).

Можливе подальше просування процесу і воно починається «з оцінки ситуації» і здійснення іншого рефлексивного процесу «побудова й вирішення рефлексивних конфліктів», що дозволяє не тільки усвідомити й актуалізувати особистісні змісти суб'єкта, але й будувати нові, впроваджуючи їх у смислове поле суб'єкта (п'ятий рівень). Закінчення процесу вирішення ПКС також здійснюється рефлексивно [2].

Висновки і перспективи подальших розвідок.

1. Екзистенціальна активність протікає у двох формах - переживальній і власне рефлексивній, тому виникає необхідність чіткої диференціації цих двох форм, їхнього відокремлення.

2. Екзистенціальна рефлексія - це процес добування екзистенціального змісту з відповідного досвіду.

3. За аналогією з особистісним змістом, у системі екзистенціальних змістів ми виділяємо три смислових процеси - екзистенціальне смислоутворення, екзистенціальне смислоусвідомлення та екзистенціальна смислопобудова.

4. Основні функції екзистенціальної рефлексії - пошук, знаходження й розробка екзистенціальних змістів різного ступеня спільності.

5. Екзистенціальна рефлексія "запускається" критичною життєвою ситуацією. Така ситуація - не просто проблемно-конфліктна ситуація, а ситуація порушення ціннісно-смислової єдності особистості, що виражається, насамперед, у зміні характеру або якості (рівня) життєвих ставлень особистості, її самореалізації.

6. Процес подолання життєвої кризи завжди супроводжується необхідністю перегляду життя в цілому, що з неминучістю «виводить» особистість на питання про зміст її існування, тобто на екзистенціальні процеси.

7. Екзистенціальна рефлексія феноменологічно проявляє себе на рівні самосвідомості особистості: розв'язання кардинальної життєвої ситуації відбувається шляхом знаходження особистістю своєї ціннісно-сислової єдності та феноменологічно проявляється через зміни уявлень про себе (образ Я) і самоствавлення.

8. Процес подолання життєвої кризи пов'язаний із прийняттям особистістю на себе відповідальності за подолання цієї кризи, тобто причина виникнення кризи перебуває в самій особистості, і спосіб подолання життєвої кризи - також у ній (таке подолання пов'язане зі зміною Я-образу і Я-концепції).

9. Основними поняттями, що супроводжують розуміння феномену екзистенціальної рефлексії, є смисл життя, образ Я (Я-концепція), самоствавлення.

Окремою проблемою є пошук або створення діагностичних інструментів, релевантних екзистенціальній рефлексії як предмету спеціального дослідження. Крім описаних у факторній структурі «Тесту СЖО» джерел смислу життя [8], існують й інші джерела екзистенціального змісту [12]. Визначення цих джерел - у наших перспективних дослідженнях.

Література

1. Аникина В.Г. Психотехническая модель рефлексии: теоретические основания и описание/В.Г.Аникина//Психологический журнал. – 2010. – Том 31. - №6. – С. 50-56.
2. Аникина В.Г. Экзистенциальная рефлексия личности в проблемно-конфликтных ситуациях. – дисс. ... кандидата психол. наук: 19.00.07 «Педагогическая психология»/Аникина Вера Геннадьевна. – М., 2000. – 177с.
3. Братусь Б. С. Личностные смыслы по А. Н. Леонтьеву и проблема вертикали сознания/Б.С. Братусь // Традиции и перспективы деятельностного подхода в психологии: школа А. Н. Леонтьева / под ред. А. Е. Войскунского, А. Н. Ждан, О. К. Тихомирова. – М.: Смысл, 1999. – С. 285–298.
4. Бугерко Я. Дослідження особливостей розвитку рефлексивності освітньої діяльності/Я.Бугерко//Психологія і суспільство. – 2008. - №3. – С. 67-92.
5. Василюк Ф.Е. Психология переживания/Ф.Е.Василюк. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200с.
6. Двоеглазова М.Ю. Структура личностной рефлексии студентов: дисс. ... кандидата психол. наук: 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии»/Двоеглазова Маргарита Юрьевна. – М., 2008. – 180с.
7. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности/Д.А.Леонтьев. – М.: Смысл, 1999. – 487с.
8. Леонтьев Д.А. Тест смысловых ориентаций (СЖО): методическое руководство/Д.А.Леонтьев. – М.: Смысл, 1992. – 16с.
9. Леонтьев Д.А. Феномен рефлексии в контексте проблемы саморегуляции/Д.А.Леонтьев, А.Ж.Аверина//Психологические исследования. – 2011. - №2(16). - Электронный ресурс//Психологические исследования: электрон. науч. журн. 2011. N 2(16). URL: <http://psystudy.ru>.
10. Орлов А.Б. Экзистенциальный анализ и клиентцентрированная психотерапия: сходство и различие/Орлов А.Б., Лэнгле А., Шумский В.Б.//Вопросы психологии. – 2007. - №6. – С.21-36.
11. Репецкий Ю.А. Личностное самоопределение как смыслодинамический процесс/Репецкий Ю.А., Семёнов И.Н. - Развитие и саморазвитие личности (К 100-летию юбилею А.Н.Леонтьева): Сборник научных статей/Под общ. ред. А.А.Деркача. – М.: РАГС, 2004. С. 108-120.
12. Репецька А.В. Факторна структура та психометричні властивості тесту смисложиттєвих орієнтацій/Репецька А.В., Репецкий Ю.А.//Актуальні проблеми психології: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості/За ред. С.Д.Максименка, М.В.Папучі. – Київ, 2009. – Том 11. – Вип.2. – С.242-251.
13. Семенов И.Н. Обзор отечественных научных школ психологии творчества и рефлексии/И.Н.Семенов//Психология: журн. Высшей школы экономики. – 2009. - №4. – С. 23-31.
14. Семенов И.Н. Рефлексивность смысловой сферы индивидуальности учащихся в социокультурном образовательном пространстве/И.Н.Семёнов. – М.: ГУ ВШЭ, 2010. – 13с.
15. Семенов И.Н. Экзистенциально-креативный тренинг и развитие рефлексивно-творческого потенциала ученого/И.Н.Семенов//Интеллектуальные системы и творчество. – Новосибирск: НГУ, 1990. – С.129-133.
16. Философский словарь/под ред. И.Т.Фролова. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с. – С. 531-532.
17. Шишева А.Г. Выбор варианта жизни в юношеском возрасте: его психологические детерминанты и оптимизация.: дис. кандидата психол. наук: 19.00.07 «Возрастная психология»/Шишева Анжела Григорьевна. – Иркутск, 2008. – 162с.

Предпринимается попытка описать экзистенциальную рефлексию как механизм, обеспечивающий поиск и формирование смысла жизни как интегрального мотивационного образования; выделить основные функции этого вида рефлексии.

We make an attempt to describe the existential reflection as a mechanism for finding and shaping the meaning of life as an integral motivational education, highlight the main features of this kind of reflection.